

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

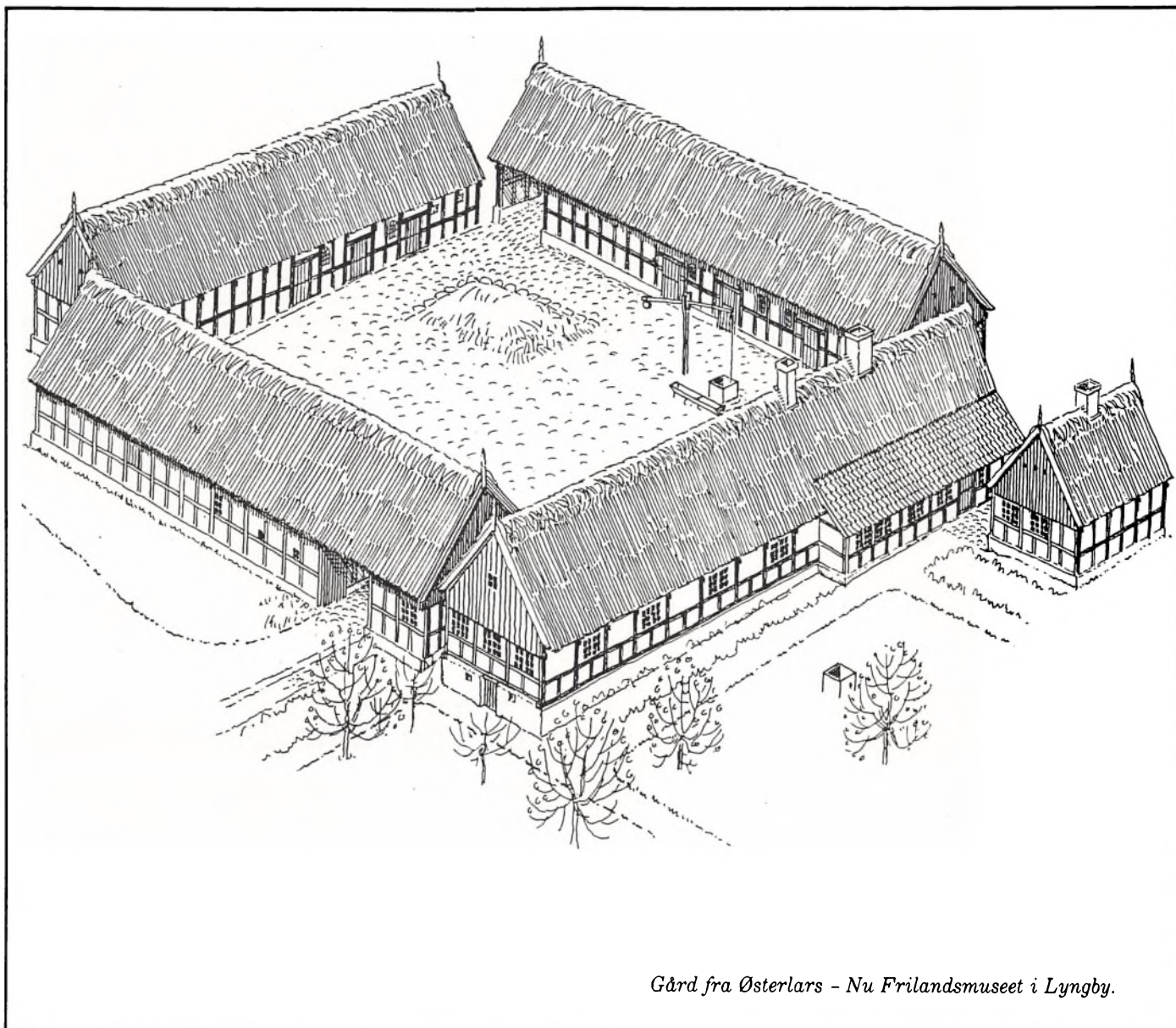
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bornholms landboreform	side 4
Da Falster blev solgt	side 8
Landbyfællesskabet i Rinke­næs	side 11
Fra ældre tids kornavl	side 12

Tidsskrift for
Dansk Slægtsgaardsforening

Februar - Marts 1990

Nr. 284 - 48. årgang

Gård fra Østerlars - Nu Frilandsmuseet i Lyngby.

SLÆGTSGÅRDEN
LÆR AF FORTIDEN - LEV I NUTIDEN - VIRK FOR FREMTIDEN

Stiftet 5. juli 1941

Redaktion:

Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse, tlf. 53 58 40 16

Kasserer, sekretær og annoncerekspektion:

Inger M. Hansen, Bjerggårdsvej 9, 2840 Holte,
tlf. 42 80 25 37 (efter 17). Postgiro nr. 8 08 31 42

Slægtsgaardsarkivet:

»Klostergaarden«, Ole Hansensvej 3, 4100 Ringsted,
tlf. 53 61 25 35 (onsdag 11-15 og evt. efter aftale)

Arkivar Else-Margrethe Ransy, Udbygade 19, 1, 2200 København N.,
tlf. 35 37 73 22 kl. 18-21 (fortrinsvis folketællinger)

Genealog Bo Johansen, St. Strandstræde 4, 1, 1255 København K.,
tlf. 33 11 67 20 efter kl. 18 (fortrinsvis gård- og slægtsundersøgelser)

Hovedbestyrelsen:

Formand: Gårdejer Carl Martin Christensen, »Kaaregaard«, Badstrupvej 39,
Badstrup, 5485 Skamby, tlf. 64 85 11 74

Næstformand: Gårdejer Peder Møller Frifelt, »Lindegård«, Tyndkærvej 7,
6823 Ansager, tlf. 75 24 30 87
(Formand: Bladudvalget)

Gårdejer Vagn Mathiasen, »Solgaard«, Toeltvej 4, Langerød,
3480 Fredensborg, tlf. 42 19 38 37
(Formand: Arkivudvalget og Nordsjællandskredsen)

(Ovennævnte tre udgør hovedbestyrelsens forretningsudvalg.)

Gårdejer Aage Tolstrup, »Stangegaard«, Skarpeskadevej 6, Aarsballe,
3700 Rønne, tlf. 53 99 92 77
(Formand: Bornholm)

Gårdejer, borgmester Verner Larsen, Åbovej 17, Herluf Lille,
4160 Herlufmagle, tlf. 53 75 11 61

Gårdejer Meta Larsen, »Skovvang«, Præstøvej 107,
4640 Fakse, tlf. 53 82 51 45
(Formand: Sjælland-Syd)

Gårdejer Frede Falk Rasmussen, »Vestevang«, Marrebæk Tværvæg 5,
Marrebæk, 4873 Væggerløse, tlf. 53 87 73 57
(Formand: Lolland-Falster afd.)

Gårdejer Hans Peder Madsen, »Mariesminde«, Røjrupvej 41,
5550 Langeskov, tlf. 65 97 23 21
(Formand: Fynskredsen)

Gårdejer Torp Friis Møller, Aarslevvej 4, Aarslev,
6230 Rødekro, tlf. 74 66 66 97
(Formand: Det sydlige Sønderjylland)

Gårdejer Elise Jensen, »Højtoftegård«, Gammelby 40,
6100 Haderslev, tlf. 74 58 63 16
(Formand: Haderslev amt)

Gårdejer Knud Raunkjær, Magnolievej 114,
6880 Tarm, tlf. 97 37 30 08

Gårdejer Holger Buch Juul, Ribevej 13, Ødsted,
7100 Vejle, tlf. 75 86 50 21
(Formand: Vejle amt)

Gårdejer Peder Nørgaard Larsen, »St. Engeborg«, Ballingvej 5,
7800 Skive, tlf. 97 52 24 85

Gårdejer Henry Slemming, »Ryttergaarden«, Hammelevvej 23, Hammelev,
8500 Grenå, tlf. 86 32 01 99
(Formand: Århus amt)

Gårdejer Ingrid Houbak, »Gedemaalsgaard«, Sakstrupvej 32, Bjergby,
9800 Hjørring, tlf. 98 97 10 36

Kredsformænd, der ikke er medlem af hovedbestyrelsen:

Gårdejer Arne Højland, Bakkedraget 3,
4270 Høng, tlf. 53 55 28 41
(Formand: Vestsjællands amt)

Gårdejer Carl P. Jensen, Vadvård, Vadvårdsvej 25,
6830 Nr. Nebel, tlf. 75 28 81 14
(Formand: Ribe amtskreds)

Gårdejer Mads Andersen, Skårupvej 4, Hanning,
6900 Skjern, tlf. 97 36 20 74
(Formand: Ringkøbing amt)

Gårdejer Jens Kr. Nielsen, Toftegård, Vrouevej 15, Vroue,
7800 Skive, tlf. 97 54 70 31.
(Formand: Viborg amt)

Gårdejer A. C. Winther Hansen, »Trillebakkegård«, Grydsted,
9240 Nibe, tlf. 98 35 16 03.
(Formand: Himmerlandskredsen)

Gårdejer Peter Bentzen, »Torngaardsminde«, Torngaardsvej 15,
9440 Aabybro, tlf. 98 24 11 87
(Formand: Nordjyllandskreds)

Vintermildhed

For tredje år i træk oplever vi en meget mild vinter. Uanset hvad vi fyrer med, er det dejligt med varmegrader midt i januar. Her tidligt søndag morgen viser termometeret 7-8°, og forårsbebuderne står på spring i haven.

Vejret er et tilbagevendende emne for samtale mellem bønder, men det historiske vingesus der høres i ørerne i disse uger, skal bestemt ikke forbigås i stilhed.

I julenummeret omtalte jeg Berlinmurens fald, og her mindre end to måneder senere, er der skrevet historie i næsten alle de Østeuropæiske lande. Alle steder en historie, der går imod undertrykkelse og diktatur, og for frihed og menneskerettigheder.

Hvor må vi alle glæde os. Men dybt i os gnaver en frygt for, at hele demokratiseringsprocessen skal blive sat i stå, og måske sat 20 år tilbage over nat, såfremt der sker et lederskifte i Rusland. Isen er tynd, og der er allerede grupper i den russiske befolkning, der fisker i rørte vande. Måske med rette, måske med urette, men ætniske uroligheder, der kan få katastrofale konsekvenser.

Når dette læses, er det nok håbløst forældet, men netop det er jo beviset for, hvor hurtigt historien udvikler sig.

Lad os håbe at min frygt bliver gjort til skamme, men lad os samtidig huske på, at vejen til demokrati efter mere end 40 års diktatur er blodig og vanskelig.

Forår i øst, forår i vest.

Vintermildhed.

Carl Martin Christensen

Jens og Anna Jensens fond

udlåner penge til unge landmænds etablering af selvstændigt landbrug, både ved familiehandel og ved køb på det frie marked.

Ansøgninger kan fremsendes løbende, og bliver behandlet på ½ årlige møder. Derudover ydes der nogle legatportioner til unge landmænd under uddannelse á kr. 5.000 eller kr. 10.000.

Pengene kan anvendes til studieophold i udlandet, eller til videregående teoretisk uddannelse i Danmark.

Ansøgninger kan fremsendes hvert år inden udgangen af april, og vil blive behandlet i maj/juni måned.

Henvendelse til:

Carl Martin Christensen
Badstrupvej 39
5485 Skamby
64 85 11 74

Nr. 285 udkommer omkring 20. april. Stof til dette nummer skal være hos redaktøren inden den 20. marts.

Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Tryk: ROSTED BOGRYK/OFFSET, 4200 Slagelse, tlf. 53 54 52 65

Tilmelding til årsmødet på Bornholm

Det er meget svært at omtale en tur og få det hele med. Det har vi lært af den manglende tilmelding til turen til Bornholm.

Vedr. turen fra Fyn

Der vil blive opsamling et sted i Jylland, omkring Kolding eller hvorfra der er størst tilslutning.

Turen går over Storebælt, Dragør-Limhamn og Ystad-Rønne. Det er begrænset hvor lang tid der er på Bornholm, men den vil blive udnyttet til at komme omkring og se forskellige ting.

Vedr. turen fra Nordjylland

Der vil blive opsamling fra Hobro og nordpå. Turen går fra Frederikshavn med Stena Line til Göteborg og Bornholmerbåden fra Ystad til Rønne.

Der vil blive udflugter på Bornholm i hele den tid, man er derovre, og turene vil blive tilrettelagt, så de passer ind i årsmødeprogrammet.

Der vil evt. blive mulighed for at komme til Christiansø, men denne tur er ikke inkluderet i prisen.

For begge ture gælder at opsamling vil blive tilrettelagt således at biler kan blive parkeret betryggende, fortrinsvis hos nogle af vore medlemmer, som vil stille gårdsplads og opsyn til rådighed.

Vi regner med at alle busser mødes onsdag formiddag på Rytter-

knægten. Derefter kører man til frokost, hvor den er bestilt til de enkelte busser. Gæster med Fynsbussen får fritime i Gudhjem til at se på byen og spise frokost. Når mødet er forbi torsdag eftermiddag fortsættes til Hammershus m. m.

Gæster med båd og fly kan, hvis der er plads, komme med Fynsbussen begge dage.

Vi har fået oplyst, at der er meget at spare på fly-billetter, hvis man tager en såkaldt grøn afgang, men det kræver at man er 2 nætter på Bornholm.

I øvrigt henvises til mødeomtalen i Slægtgården nr. 283.

Hvis der er noget I er i tvivl om, så ring til sekretæren og få besvaret alle tvivlsspørgsmål – og meld jer så til.

Telefon 42 80 25 37, bedst efter 17.

Vedr. turen fra Sjælland med udgangspunkt i Korsør – er tilmeldt 50 – og der kan skaffes plads til endnu 20.

Det kræver tilmelding nu – d. v. s. senest 1. marts – til Jens P. Petersen, tlf. 53 61 00 23.

Sjællandsbussens program

Jens P. Petersen, der leder bussen fra Sjælland meddeler, at man mandag den 21. maj vil bese Hammerknuden, Hammershus ruin og Hasle. Frokosten nydes ved Rønne og eftermiddagen vil rumme besøg på keramikfabrik, byvandring i Rønne med besøg i Rønne Teater, der er Danmarks ældste teater på sin oprindelige plads.

På vejen hjem til hotellet lægges vejen gennem Åkirkeby.

Tirsdag den 22. maj

Besøg ved Østermarie kirkeruin, Svanneke røgeri, Louisenlund, Årsdale, Nexø havn og Dueodde. Her serveres frokosten.

Turen hjem vil gå gennem Gudhjem.

Jens P. Petersen nævner, at der vil være mulighed for at tage til Christiansø, om vejret indbyder dertil. Men det aftales på turen.

Endelig skal det oplyses, at det forventes, at Nordjyllandsbussen nogenlunde vil præsentere samme program.

OGN

Det er ikke os!

Et medlem af Dansk Slægtsgårdsforening har gjort mig opmærksom på, at der i hans blad »Slægtsgården« lå to sedler fra Scientology Kirken i Danmark.

Den ene seddel opfordrede til at blive medarbejder, den anden rummede tilbud om kurser.

Det er almindelig kendt, at Scientology Kirken bruger kurserne til noget der ligner pengeafpresning.

For at undgå enhver misforståelse, så er det ikke noget materiale, som hidrører fra Slægtsgårdsforeningen, og skulle det være tilfældet at andre medlemmer også har modtaget propaganda-sedler fra Scientology Kirken gennem »Slægtsgården«, vil jeg gerne høre derom.

Ole G. Nielsen

Den 3. februar 1990 rundede vor trivelige redaktør Ole G. Nielsen et mildt, rundt hjørne, idet han fyldte 40 år.

Alle vore medlemmer kender ham og hans pen fra bladet, og vi ved alle, at han interesserer sig levende for samfundet omkring os.

Den 1. januar 1990 indtrådte Ole i kommunalbestyrelsen i Hashøj kommune i Vestsjællands amt, hvor han blev næstformand for Social-, Undervisnings- og Kulturudvalget.

Redaktør, kommunalpolitiker, gårdejer og lærer. Han får sin tid til at gå, og vi ønsker tillykke med dagen, og held og lykke fremover.

Carl Martin Christensen

Om Bornholms særegne landbohistorie

Sammenligner vi Bornholms frugtbarhedsforhold med de øvrige amter på grundlag af hartkornet, må der foretages en omregning af øens hartkorn, idet dette er forskelligt fra hartkornet i det øvrige land, et forhold, som hidrører fra, at Christian den Femtes matrikel (matriklen af 1688) ikke blev gennemført for Bornholm, hvor grundlaget for vor første matrikel (matriklen af 1664), der gennemførtes efter Enevældens indførelse i 1660, blev ved at gælde på grundlag af de gamle landgildeydelse, hvorefter f. eks. 1 td. smør i årlig landgildeydelse svarede til 12 td. hrtk., 1 får til 2 skp. og 1 gås til 2 fdk. hrtk.

Som det er almindeligt erkendt, var udskiftningen af jordfællesskabet under de store landboreformer i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede efter forordningerne af 23. april 1781 og 15. juni 1792, dels landsby og landsby imellem – hvor et sådant fællesskab fandtes – dels mellem gårdene indbyrdes i selve landsbyen en af de vigtigste økonomiske reformer for jordens udnyttelse og for landbrugets trivsel og fremgang, men på Bornholm lå forholdene anderledes, idet der ikke fandtes landsbyer eller store fællesoverdrev, her lå gårdene spredt med en hovedlod (»Indmarken«) på 12-15 a 18 ha nær ved eller omkring gården og så en del udlodder (almindelig kaldet »Havrejorder«), hvis antal godt kunne gå op til 12-16 a 20 eller derover blandet med de øvrige gårdes lodder omkring i sognet, ja en del endog i nabosogne og altså i mindre eller større afstand fra gården.

Selv om dette var en betydelig ulempe for udnyttelsen, ikke alene på grund af afstanden, men også fordi landmændene ved brugen af disse udlodder nødtes til at tage visse hensyn til hverandre, så ville de dog ikke erkende, at de forannævnte forordninger kunne finde anvendelse på Bornholm. Men da der i årene både før og efter århundredskiftet jævnlig fremkom klager over, at skattegrundlaget, de gamle landgildeydelse fra før enevældens indførelse, medførte, at skatterne blev uretfærdigt fordelt på de enkelte gårde, førte dette langvarige forhandlinger, som yderligere sinkedes ved, at vi i årene 1807-14 blev inddraget i Napoleonskrigene, til, at forholdene toges op til undersøgelse i 1816, og det viste sig da, at til 1 td. bornholmsk hrtk. gik der kun et areal af 49,600 kvadratalen »normaljord«, den bedste jord til takst 24 mod 72,000 kvadratalen »normaljord« i det øvrige land; (i virkeligheden er 86,400 kvadrat-alen »normaljord«, lig ca. 3,4 ha, det mindste areal, der noget sted går til 1 td. hrtk., i det man vedtog, at taksterne 20 og de mellemliggende til 24 for jordens bonitet skulle gælde ens, ud fra den betragtning, at den bedste jord næppe kunne gøres væsentlig bedre ved foranstaltninger, grundforbedringer o. lign., i modsætning til den mindre gode jord). Den bornholmske td. hrtk. er altså kun 31/45 (ca. 2/3) af en almindelig td. hrtk., og øens 8780 hrtk. svarer således kun til 6084,4 td. hrtk. i de øvrige amter.

Efter forskellige forhandlinger og forberedelser blev det derefter taget fat på »landboreformerne« på Bornholm for at opnå en mere hensigtsmæssig beliggenhed af de enkelte gårdes jordtilliggende, en opgave, der ingenlunde forløb uden vanskeligheder med at få landmændene til at finde sig i de omdelinger af jord, som nødvendigvis måtte finde sted; her som i det øvrige land var det ofte vanskeligt at få den tids slægt til at indse, at ved reformerne tilsigtedes ene og alene deres eget vel.

Som eksempel på omdelingen og reformen kan nævnes Nyker sogn, hvor arbejdet gennemførtes i årene 1836-37; dette sogns 47 gårde havde før udskiftningen deres jorder beliggende på fra 3 til 18 steder; efter denne havde de 28 gårde hver deres jord samlet i én lod, 17 i en hovedlod og en udlod og 2 gårde i en hovedlod og 2 udlodder.

Arbejdet, der påbegyndtes med Povelsker sogn i 1819, var tilendebragt i dette i 1825 og varede altså 6 år, skønt Povelsker in-

genlunde var af de største sogne; senere gik det hurtigere, og reformerne blev overvejende påbegyndt og afsluttet i årene gennem 1830'erne for indmarkens vedkommende, medens arbejdet for udmarkens vedkommende, hvortil også henregnedes arealer, som kronen fra gammel tid havde ejendomsret til, således »Højlyngen« m. m., trak stærkt i langdrag og gav anledning til megen uenighed, så den endelige ordning først nåedes på grundlag af en lov, vedtaget i 1866.

Af andre forhold, som har indflydelse på landbruget og er af betydning for dette, må for klimaets vedkommende nævnes det ret kolde forår, der skyldes Østersøens kolde vand, som i forårmånederne kommer fra den smeltende is i den finske og den botnisk bugt, og som medfører et forholdsvis sent forår med flere frostnætter og senere nattefrost end i størstedelen af det øvrige land, samt endvidere den mindre, årlige nedbør i forhold til landet som helhed (547 mm mod 609 mm). Dette sidste forhold gør sig særlig gældende i forårs- og sommertid, da afgrøderne har mest brug for væde, og der er altså her to forhold, hvor klimaet i sammenligning med det øvrige land afviger i uheldig retning for øens landbrug.

I modsætning til det øvrige Danmark er der ingen adelige større herregårde eller hovedgårde på Bornholm og heller ingen grevskaber, baronier eller stamhuse at afløse til fri ejendom efter lensloven. Om end der nok i middelalderen og noget op i nyere tid er eksempler på større godssamlinger under adelige i tilknytning til enkelte større gårde. Således besad en tid Peder Oxe Maglegård og 30 andre bornholmske gårde. Også indfødte bornholmske adelsslægter fandtes i tidligere tid, (fx. Bagge, Gagge, Myre og Uf), men for landbosamfundets struktur havde de ingen større betydning.

I en protokol fra 1671 i Rentekamrets Arkiv med oplysninger om landgildeydelse efter matriklen nævnes dog som hovedgårde: Lehnsgaard og Vallensgaard, hver med 18 td. hrtk., Hammershus (Slots) Ladegaard med 14 td. 5 skp. og Skovsholm med 12 td. hrtk.

Derimod var der en 14-15 af øens gårde, som tidligere, fordi de ejedes af såkaldte »frimænd«, havde visse økonomiske fordele frem for de øvrige gårde, ligesom ejerne havde enkelte personlige fordele og »friheder«; disse gårde kaldtes »proprietærgårde«, og de fleste af disse hørte til øens større gårde.

Ser man på Generalstabens kortblade i større målestok over Bornholm, f. eks. i målestokforholdet 1:40.000, ser man, at en del af gårdene har navn, men det gælder dog de færreste; derimod er de sognevis betegnet ved et tal som »selvejergård« eller som »vornedgård«, f. eks. som 1 s. lig 1. selvejergård, 12 s. lig 12. selvejergård eller 5 v. lig 5. vornedgård, 11 v. lig 11. vornedgård; medens selvejergårdene med hensyn til deres nummer er ordnet efter solens gang (»solfald«) eller efter viserens gang på et ur, er vornedgårdene tildelt numre uden hensyn til en sådan ordning.

Ved selvejergård forstod man i middelalderen en gård, der var »bondens egen«, så længe denne til kongelig majestæt svarede den på gården hvilende årlige landgilde, og ved en vornedgård forstod man, at besiddere, bonden, var fæster og stod under kongens eller dennes lensmands beskærmelse, derimod var bonden ikke som på Sjælland, Lolland-Falster og Møn indskrænket i sin personlige frihed eller bundet til fødestavnen.

Af stor betydning for forståelsen af den bornholmske bondestands sociale stilling er endvidere forordningen af 14/10 1773, der præciserede og lovfæstede øens gamle vedtægt for selvejergårdenes arv, bl. a. at gården skulle gå i arv til den yngste søn »gårdbrønden«, derimod til den ældste datter (»gårapibel«), hvis der kun var døtre. Vedtægten tilstræbte at modvirke arvedelingen. At det var yngste søn eller ældste datter, der arvede, er et

Hammersholm - tidligere Hammershus slots Ladegård - var ved opgørelsen i 1671 en af Bornholms 4 hovedgårde.

ejendommeligt forhold, der har fundet mange forklaringer, men ingen sikker og entydig. Da en stærk udparcellering af gårdene fandt sted i 1800, mistede denne arveordning sine væsentligste forudsætninger, og den ophævedes ved lov af 8/1 1887. Men den havde bidraget til, at bondestanden på Bornholm i en tid, da landets bønder ellers var sunket ned til en social underklasse, hævede en stilling som en art fideikommisbesiddere.

Dernæst var der enkelte såkaldte »frigårde«, hvis årlige landgildeydelse af korn og smør m. m. ikke gik i den kgl. jordebogskasse, men til visse private personer, som havde erhvervet sig ejendomsret dertil (kaldet »proprietærskyld«).

Foruden den øde, udyrkede jord »Almindinger«, som efter gammel vedtægt ejedes af Kongen (Kronen), var Kongen i tidens løb, dels ved mageskifte med gårde i andre dele af landet, dels overtaget på grund af skatterestancer og på anden måde, blevet ejer af 211 af øens gårde; disse bortsolgte i 1744 ved auktion, overvejende til de daværende fæstere, for 37.233 rd. cour. ialt. Auktionen, som afholdtes i april på Bornholms Amtsstue, varede i 15 dage, og ialt solgte 230 gårde med 1535 td. 3 skp. hrtk.

Efterskrift: Denne artikel er blevet til på grundlag af beskrivelsen af Bornholms landbrug i Traps Danmark - Bornholms amt og indledningen til Bornholms amt i J. J. Hansen »Større danske Landbrug« 1932.

OGN

Bornholm

Melodi: Hvor smiler fager . . .

Bornholm, du stolte, du skønne ø,
du blev ej kuet af fremmed vælde.
End rejser klippen sig stejlt af sø,
og borgruinen om kamp fortælle.

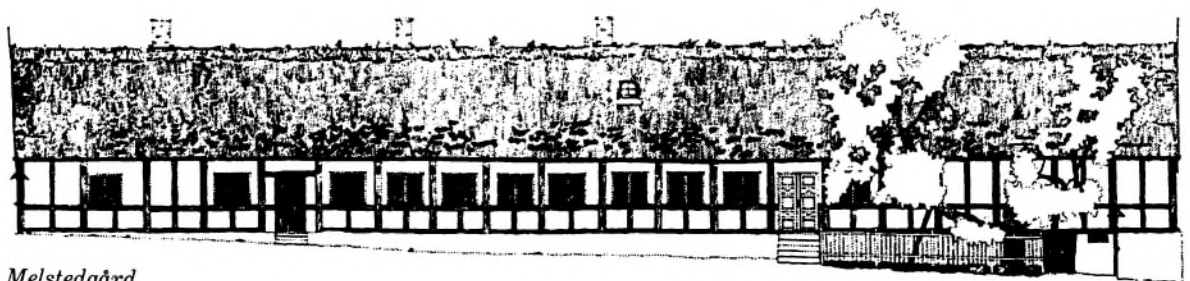
Du vil ej vige for fremmed magt.
For Danmarks rige du står på vagt.

Så skøn du ligger, du klippeø,
med månens lys over hvide sletter,
når fyret blinker fra Christiansø,
og stjerner tændes i vinternætter,
når sneen tynger hver kvist og gren,
og isen synger mod strandens sten.

Hvor travle hænder i tusind år
har slidt for brødet på karrig hede,
hvor før kun græssed' de magre får,
nu marken bølger med gylden hvede.
Hvor bønder pløje i håb og tro,
blandt grønne høje vor slægt skal bo.

Vi vil dig værne, vor lille ø,
til livets kræfter engang udrinder.
Du have kranset af Østersø,
et væld du gav os af dyre minder.
Lad glæden stige af hjertet frem,
her er vort rige, vort skønne hjem.

M. N.

Melstedgård

Årsmødet på Bornholm

Onsdag den 23. maj afholder Dansk Slægtsgårdsforening årsmøde. I år er det henlagt til Bornholm.

I forrige nummer af »Slægtsgården« var tilmeldingen og rejsemuligheder omtalt, og det gentages i dette nummer side .

Programmet for årsmødedagen og den traditionelle efterfølgende udflugtsdag bliver således:

Onsdag den 23. maj

Kl. 9.00 de deltagere, som er med bus til Bornholm samles ved Kongemindet på Rytterknægten i Almindingen. Derefter en tur i Ekkodalen. Arrangørerne håber, at de medlemmer, der selv tager til Bornholm også vil møde op på Rytterknægten, og på en uformel måde indlede årsmødet.

Kl. 13.00 begynder årsmødet på Hotel Helligdommen i Rø.

Kl. 15.30 forventes årsmødet at være afsluttet.

Derefter drager man til sit logi, for

kl. 17.15 at samles hos gårdejer Erling Jensen, Bubbegård.

Bubbegård har været i samme slægt i 400 år.

Kl. 18.30 mødes vi på Hotel Balke Strand til festaften.

Torsdag den 24. maj

Kl. 9.00 samles vi til gudstjeneste i Østerlars Rundkirke, hvor sognepræst Knud Henning Hansen prædiker. Efter gudstjenesten vil sognepræsten fortælle om kirken.

Resten af formiddagen tilbringes på Melstedgård ved Gudhjem. Den gamle bornholmske gård er smukt restaureret og rummer landbrugsmuseum. Melstedgård er Bornholms største seværdighed. Derefter frokost på Hotel Helligdommen i Rø.

Kongemindet.

Efter frokosten afsluttes årsmødet, da Sjællandsbusen skal nå færgen til Rønne, mens det øvrige selskab drager til Hammershus.

Sjælland Syd

Teatertur

Lørdag eftermiddag den 20. januar kørte 53 forventningsfulde medlemmer af Sjælland Syd mod hovedstaden, nærmere betegnet Det kongelige Teater.

Her sluttede familien Inger M. Hansen sig til selskabet, som med skræddermester Orla Ulbrink som guide, fik en interessant 1½ times tur »bag kulisserne«.

Vi så teatrets værksteder, hvor man fremstiller alt fra antikke møbler af spånplader til fantastiske bagtæpper, de store magasiner og uendelige koridorer forbundet med masser af trapper.

Vi var i kongeløgen og stod på Gl. Scene, der er så stor, at Runde Tårn kan stå på den.

Efter en lækker middag i kantinen gik vi til Ny Scene og så sidste opførelse af musicalen »Esther«.

En dejlig oplevelse, med en flot finale i hvirvlende konfetti.

Meta Larsen

Generalforsamling

Tirsdag den 20. februar kl. 13.00 på Sydsjællands Landbrugsskole i Lundby afholder kredsen ordinær generalforsamling.

Formanden oplyser, at Kaj Nielsen, Ormeslev, Ruth Engelsing, Rosengaarden og Chr. Lang Pedersen, Strøby er på valg, og Kaj Nielsen ikke ønsker genvalg.

Efter generalforsamlingen fortæller Dronningens Jæger Hans Jacobsen om »Min hverdag med Dronningen«.

Ribe amt

Slægtsgårdsforeningen i Ribe Amt afholder generalforsamling mandag den 19. februar 1990 kl. 20.00 på Midtjysk Landbrugsskole - Grindsted.

Sædvanlig dagsorden ifølge vedtægterne.

Derefter fælles kaffebord med efterfølgende foredrag ved Slægtsgårdsforeningens landsformand - gårdejer Carl Martin Christensen, Kaaregaard ved Skamby.

Bestyrelsen

NB. Vi vil gerne henstille til medlemmerne med pårørende og bekendte, - alle er velkommen til at møde frem og hilse på vor landsformand og få en hyggelig aften.

Med venlig hilsen
Carl P. Jensen
fmd.

Vejle amt

Den 11. januar 1990 var der indbudt til besøg i Vejle Amts Folkeblads nye bladhus på Bugattivej i Vinding. Vi blev vist rundt i hele bygningen og fik også set rotationspressen i funktion.

Efter rundvisningen blev vi budt på kaffe i kantinen, og der blev lejlighed til at stille spørgsmål om bladets redaktion og drift.

En god eftermiddag med 40 besøgende.

Holger B. Juul

Bornholm

Onsdag den 17. januar afholdt Bornholmskredsen generalforsamling på Klemensker Kro.

Formanden Aage Tolstrup redegjorde i sin beretning om årets aktiviteter.

Først havde kredsen haft en arkivaften, hvor man havde studeret gårdlister – fortegnelser over gårdenes ejere frem til omkring 1930.

Foreningen havde overvejet at lade disse lister trykke, men opgav tanken, da man ikke fandt den økonomisk forsvarlig. Sommerudflugten gik til Almindingen, hvor skovfoged Hesselund ledede vandringer til egne af skoven, hvor turisterne aldrig kommer.

Formanden sluttede sin beretning med omtale af Slægtsgårdsforeningens årsmøde på Bornholm den 23. maj i år.

Da Slægtsgårdsforeningen for 22 år siden havde årsmøde på Bornholm, opfordrede den daværende kredsbestyrelse sine medlemmer til at undlade at deltage i årsmødefesten, da der ikke var plads på hotellet. I år vil vi håbe, at alle kredsens medlemmer møder op og deltager i såvel årsmødet som festen.

Aage Tolstrup forsikrede, at han havde truffet aftale med hotel Balke Strand og der vil være plads nok.

Ved det efterfølgende valg til bestyrelsen genvalgtes Ancher Hansen, Stensegård og Erik Kofoed, Duebjerggård.

Da formanden Aage Tolstrup, Stangegaard ikke ønskede genvalg, valgtes Karsten Grønbech Jørgensen, Kruusegaard til bestyrelsen.

Erik Kofoed takkede Aage Tolstrup for hans store arbejde for Slægtsgårdsforeningen gennem mange år.

Efter generalforsamlingen fortalte landsformanden Carl Martin Christensen om årsmødet 23.-24. maj 1990.

Aftenen sluttede med at foreningens redaktør – Ole G. Nielsen – fortalte om danske herregårdes udvikling og drift.

Landsformanden, sekretæren og redaktøren var just denne dag på Bornholm, for sammen med hovedbestyrelsesmedlem og kredsformand Aage Tolstrup, at tilrettelægge årsmødet.

OGN

Haderslevkredsen

Kredsen afholder generalforsamling i Skrudstrup forsamlingsgård torsdag den 22. februar kl. 14.00.

Efter generalforsamlingen fortæller foreningens redaktør – Ole G. Nielsen – om herregårdenes udvikling og drift, samt viser lysbilleder, der illustrerer byggeskikkens udvikling.

Elise Jensen

Slægtsforskerens opslagsbog

Knud Rygaard, Baunevej 204, 2630 Tåstrup, tlf. 42 99 87 47 har udarbejdet en fiks lille opslagsbog for slægtsforskere.

Omkring 600 ord forklares og bogen slutter med en tidstabel med 100 årstal, som er de vigtigste for slægtsforskerne.

Opslagsbogen er ikke tænkt som erstatning for eksisterende håndbøger, men som et supplement, og jeg tror, den vil være en hjælp for mange, da den sigter meget bredt i ordforklaringerne.

OGN

Hvad de dog skriver

»Vildtbanepæl fra Sorø amt vildtbane og fra Antvorskov vildtbane. De markerede den kongelige vildtbane, hvor krybskytteri var forbudt.«

Citat fra anmeldelsen af »Bevar din arv« trykt i tidskriftet »Skoven« – udgivet af dansk skovforening nr. 11 – 1987.

Lolland-Falster kredsen

Onsdag den 10. januar 1990 afholdt kredsen møde i forsamlingsgården i Toreby, hvor ca. 60 medlemmer var mødt op for at høre landsformanden Carl Martin Christensen fortælle om »Slægtsgårdsforeningen nu og i fremtiden, om landbrugets udvikling og om, hvilken indflydelse »Det indre Marked« kan få for landbruget.«

Det var et livligt og meget oplysende foredrag, som gav anledning til en livlig diskussion.

Der drøftedes også om kredsens organisation skulle ændres jvf. de ændrede vedtægter fra 1987. Landsformanden oplyste, at der var nye vedtægtsændringer på vej, hvorfor det besluttedes indtil videre at fortsætte med den nuværende form, hvor et udvalg på 7 medlemmer leder kredsens arbejde, og således som det har været praktiseret siden 1973. I stedet for gdr. Poul Friis, Ø. Ulslev, der ønskede at udtræde af udvalget, valgtes gdr. Jørgen Ringsing, Ø. Ulslev. Til at revidere udvalgets regnskaber valgtes gdr. Ove Jensen, Kuditse.

Mødet var således en form for generalforsamling, idet udvalget suppleres op, når et medlem ikke ønsker at fortsætte.

Kredsen har ca. 190 medlemmer.

Knud Markersen

Vestsjællandskredsen

Mandag den 22. januar afholdt Vestsjællandskredsen generalforsamling. 40 var samlet på Høng Landbrugsskole, hvor man blev budt velkommen af forstander Ove Bech Jensen, der kort fortalte om skolens baggrund, uddannelsestilbud og skolelandbruget på Torntofte.

Derefter valgtes gårdejer Helge Christiansen, Glenhøjgård, Bildsø til dirigent, og formanden Arne Højland, Høng kunne aflægge beretning.

Formanden sagde, at den 23. januar var det 1 år siden kredsen blev stiftet, og siden da har vi haft en god medlemstegning, og kredsen har haft 3 vellykkede udflugter, først en tur til Lammefjorden med besøg på Audebo pumpestation, Vallekilde Højskole og på Ingerholm hos familien Risegaard. Derefter en tur til Lerchenborg og Algistrup. Endelig en høsttur til Harboes bryggeri og Borreby gods.

Kredsen havde taget initiativ til en stand på fællesdyrskuet i Roskilde, hvor de 3 sjællandske kredse repræsenterede foreningen.

Ved det efterfølgende valg genvalgtes Holger Jensen, Årslev og Jørgen Kofoed, Ugerløse.

Efter generalforsamlingen fortalte redaktøren af foreningens tidsskrift om herregården Vedbygård.

**Alle medlemmer
bør have . . .**

Fås på sekretariatet, samt hos kredsformændene. Pris 20 kr.

. . . emblem

KRONIK

Da Falster blev solgt

Cand. mag. Allan E. Petersen, der har arbejdet på museet i Nykøbing Falster fortæller om salget af Falster i 1766 og nogle af de episoder der fandt sted.

Hvem ejede Falster

Kongen havde fra fordums tid ejet store dele af Falsters jord. Fra en gammel oversigt over kongens jord, »Kong Valdemars Jordebog«, ved vi, at kronen allerede i 1231 ejede godt en fjerdedel af Falsters jord, mens en anden fjerdedel tilhørte herremænd og godt 40% var selvejer-bønderns jord.

Der var på dette tidspunkt forholdsvis få selvejerbønder på Falster, og vi kan konkludere at Falster her var forrest i den almindelige udvikling på denne tid: bort fra selveje.

I årenes løb blev kongens andel af Falster stadig større. På Frederik 2. tid (1559-88) erhvervedes den gamle herregård Bønnet samt Stadagergård og 1603-04 erhvervedes de to store ejendomme Korselitze og Skørninge, der har noget over 100 bøndergårde under sig.

Herefter ejer kronen næsten hele Falster og selvejerbønderne er så godt som forsvundne.

Blandt de private godsejere var Nykøbing Hospital en af de største. Hospitalet ejede først og fremmest gården »Kringelborg«.

De arme Falster-bønder

Der er altid mindst to sider af en sag. Og når professor Begtrup i sit værk Agerdyrkingens tilstand i Danmark mener, at Falster-bønderne har haft det forholdsvis godt i 1700-tallet, så modsiges han til dels af andre kilder. Mange klager fra Falsters bønder viste, at de var utilfredse med mangt og meget.

I de mørke år i 1600-tallet og starten af 1700-tallet var Falsterbøndernes største plage nok – ligesom i det øvrige Danmark – hoveriet, der var i stigning.

En af grundene til det øgede hoveri var, at der var blevet færre skuldre til at bære hoveriet. Mange bøndergårde var blevet opslugt af herregårdene Skørninge og Korselitze. Desuden havde de bønder, der boede længst væk fået lov til at betale sig fra noget af hoveriet. Der var altså færre hoveriydende fæstebønder, men arbejdet var det samme.

Falster – Kongens store jagtmark

Også vildtet var en plage for bønderne. Falster var yndet af kongerne fordi jagten var god, men for at bevare den gode jagt udstedtes der en masse påbud, som bønderne var kede af. For eksempel var det forbudt for bønderne at hugge grene til hegn i skoven fordi vildtet skulle kunne gnave af grenene. Og bønderne skulle, selv når de havde haft en dårlig høst, høste høet fra de øde gårde og strø det i skoven til føde for dyrene.

Selvom kongen jo egentlig var årsagen til disse problemer for bønderne, bevarede de tilsyneladende alligevel deres tiltro til ham. Bønderne på Falster havde – ligesom bønderne i resten af kongeriget – en opfattelse af, at kongen var den eneste det kunne hjælpe at klage sin nød til. Bonden mente ikke at det var »retfærdigt«, at han skulle være så fattig og plaget. Men alligevel var han tilbøjelig til at finde sig i sin undertrykte skæbne.

Falster-bøndernes bønner til kongen

Da kong Frederik 5. i sommeren 1725 besøgte Falster, blev der indleveret en række bønneskrifter og klager til ham.

Bøndernes klager synes ikke at have haft nogen direkte blødgørende virkning på kongen. I hvert fald nedsatte han ingen undersøgelseskommission, der kunne se nærmere på den påståede bondeundertrykkelse fra forpagternes side. Derimod nedsatte

han det følgende år en kommission, der skulle undersøge, hvorfor indtægterne fra Falster var så små.

Krongods til salg

I 1763 havde regeringen på den nye skatmester Heinrich Schimmelmanns forslag besluttet at sælge størstedelen af det gennem mange år møjsommeligt erhvervede krongods. Statskassen udviste nemlig et rekord-underskud på 23 millioner rigsdaler, så der måtte gøres noget drastisk.

Det var især de store rustningsudgifter til hær og flåde, men også det dyre byggeri gennem mange år og indkøb af jord i Holsten, der havde tappet statskassen for penge.

Allerede i 1757 havde regeringen søgt at sælge krongods i Odsherred. Men det mislykkedes fordi den pris, der kunne opnås, var for ringe.

En stor mængde krongods blev solgt med større succes i tiden efter 1763. Det var blandt andet godserne på Falster og Møn samt store områder ved Skanderborg, der tilsammen indbragte 2 millioner rigsdaler.

Vil kongen hjælpe selvejerbønderne

Bønderne havde det indtryk, at kongen ved at sælge krongodser ville give dem muligheden for at købe deres egen jord og blive selv-ejere. Og det er rigtigt, at denne tanke spillede en større og større rolle for mange af kongens mere reformivrige rådgivere. De kunne i stigende grad regere hen over hovedet på den sindsyge konge.

Christian 7. var blevet konge i januar 1766, men i slutningen af 1760'erne brugte han mere tid på at ture byen rundt med sin nye veninde, Støvlet-Katrine, end han brugte på at regere. Senere blev kongen mere og mere sløv og lod sine rådgivere gøre, hvad de ville.

Kongen ser med »velbehag« på selvejer-bønderne

Ved salget af krongodset på Falster udtaltes det, at det var kongens hovedhensigt at gøre det muligt for besidderne af bøndergårdene selv at erhverve sig ejendomsret til disse.

I forordningen om selvejerbønder af 13. maj 1769 konstaterer Christian 7. – i samme ånd – at han med velbehag har erfaret at adskillige fæstebønder har købt deres egne gårde på ryttergodsauktionerne. Og nu finder kongen, at det vil være til landets bedste, hvis der kommer flere selv-ejerbønder ... »da det ikke vel kan feyle, at jo Jorden maae over Hovedet blive bedre behandlet, naar den, som dyrker den, veed og er forvissat om, at den Tiid, Fliid og Kræfter han anvender paa gaardens og Grundens Forbedring komme ham selv og hans Børn og Arvinger efter ham til nytte...«

I virkeligheden opnåede ikke ret mange bønder at købe deres egne gårde ved krongods-auktionerne. Bedst lykkedes det på Kolding-egnen, hvor bønderne synes at have været meget reform-ivrige og bevidste om udskiftningens og selv-ejets fordele.

På de fleste af landets øvrige krongodser blev bønderne ved auktionerne langt overbudt af andre, mere velstående folk.

Falster opdeles i 10 »hovedgårde«

Den 28. februar 1766 udsendte regeringen en bekendtgørelse: Den 21. august skulle der holdes auktion på Nykøbing Slot over de kongelige hovedgårde (herregårde) med tilhørende bønder-

Allan E. Petersen, Frederiksberg
har tidligere været ansat på Museet i Nykøbing Falster, hvor han arbejdede med salget af Det falsterske Krongods 1766.

gods og kirker samt Nykøbing Slot. Og så begyndte man at forberede den store auktion, der skulle blive så afgørende for Falster-bønderne.

I maj måned blev der udnævnt to kongelige kommissærer, der skulle stå for auktionen. Kommissærerne skulle først, i samråd med regeringen, finde ud af, hvordan Falster bedst kunne sælges. Og de nåede frem til et forslag, som ikke kom til at gavne bønderne: Falster skulle deles i 10 godser mod tidligere tre. De tre gamle godser, eller »hovedgårde«, som de kaldtes, var Nørre Ladegård (nu Vestenborg), Korselitze og Skørringe. Og de 7 nye var Ourupgård, Gedser Hovedgård (Gedsergård), Stangerup, Stadager (Vennerslund), Hvededal, Egensegård og Carlsfeldt. Til de 10 hovedgårde hørte der foruden selve hovedgården og dennes jord også bøndergod, altså hele landsbyer.

Dårlige muligheder for selv-eje

Knap 6/7 af kongens jord på Falster indgik i en af de 10 hovedgårde. Og det var på forhånd klart, at ingen almindelige bønder ville have råd til at købe en af de store hovedgårde.

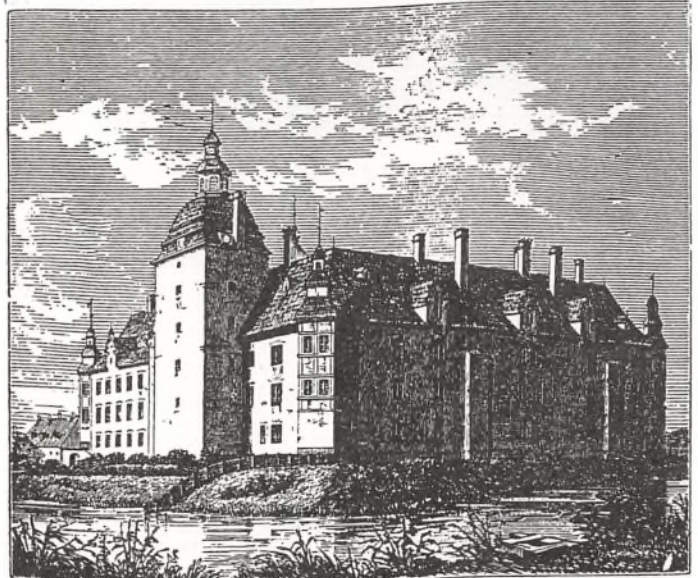
Man kan altså roligt sige, at kommissærernes opdeling af Falster før auktionen ikke fremmede bøndernes store drøm om selv-eje. Kommissærerne havde stykket øen ud i meget store stykker og det gavnede ikke tankerne om at bønderne skulle kunne købe deres egen jord. Og det var sådan set både kommissærernes og regeringens skyld.

Kommissærerne havde før auktionen fået besked fra regeringen om, at de fleste bønder nok var for uformuende til selv at købe deres gårde. Så derfor, havde regeringen sagt, skulle kommissærerne foreslå »sådanne midler, som de efter deres kundskab i landvæsenet fandt var bedst egnet til at fremme kongens hensigter og kongens og landets interesse og opkomst.« Og det gjorde kommissærerne så. Og de tænkte altså i de traditionelle baner og kom til at videreføre det, man kan kalde den almindelige »godsejerstruktur«.

Tilbage var lidt over en syvendedel af jorden, som kommissærerne havde en formodning om, at bønderne kunne få råd til at købe selv.

Som det vil fremgå af det følgende, lykkedes det – som man kunne forvente – ikke for ret mange af Falsters bønder at blive selvejere i denne omgang.

Allerede før auktionen var de fleste bønder nervøse for hvad krongods-salget ville betyde for dem. At man ikke ventede sig noget godt fremgår tydeligt af et bønsskrift til kongen fra Horrebys bønder. De skriver: Vi kan ikke noksom skønne paa den Lyksalighed, vi har nydt i den Tid, vi har skattet og skyldt til vor allernaadigste Konge, men vi kan og ikke vide, hvorledes det skal gaa os i Fremtiden, naar vor Allernaadigste Konge sælger Landet. Det er vor inderligste Bøn, Attraa og Ønske den ganske tid at være og forblive vor allernaadigste Konges Bønder.

Nykøbing Slot. Efter Thurah.

Auktion på slottet september 1766

Og bønderne fik snart deres værste anelser bekræftet, for nu var auktionsdagen kommet. Det var ikke den 21. august som planlagt, men den 9. september, for man var kommet i tidnød og havde udsat auktionen. Folk samledes fra nær og fjern på slottet.

Blandt de, der var mødt op var også en del bønder. Men da de ville gå ind på slottet blev de standset og vist tilbage. Det hjalp ikke at de kom med indvendinger. Dørene blev lukket, indgange blev besat med tredobbelt vagt, og »ingen bonde eller gemen mand« fik tilladelse til at komme indenfor.

Og skønt bønderne blev i byen i de par dage auktionen varede, så var det kun meget få, der var så heldige at de ubemærket kunne snige sig ind.

Det er svært at afgøre, om bønderne virkelig blev holdt væk fordi de var bønder, eller om de havde misforstået noget. Men episoden gav i hvert fald anledning til, at mange bønder siden omtalte auktionen med stor bitterhed.

Var bønderne utilfredse, så havde kongens kommissærer til gengæld god grund til at være tilfredse, for Falsters salg indbragte ialt 626602 rigsdaler og 78 skilling.

Nykøbing Slot skulle også være solgt, men der blev kun budt 7631 rigsdaler, og det syntes regeringen var for lidt. Så slottet kom på en ny auktion den 9. februar det følgende år.

Falsters nye ejere

Det var en ny borgerlig herremandsklasse, der gjorde sin entre ved krongodsauktionerne. Kongen og de gamle adelige godsejere var ved at blive fortrængt af forretningsfolk: købmænd, sagførere og lign. Disse nye herremænd betragtede landbruget som en forretning, der skulle give så stort et overskud som muligt. Og den mest oplagte metode var at øge hoveriet. Bønderne var kommet fra asken og i ilden. Modsætningen mellem kongens og

Gl. Kirstinebergs hovedbygning er opført i 1770 af materialer fra Nykøbing Slot.

Ved auktionen over det falsterske krongods i 1766 blev gården købt af H. Tersling og P. P. Thestrup. I 1789 blev enkefru Kirstine Tersling enejer, og hun gav gården sit eget navn.

hans forpagteres milde driftsform og de nye ejeres hårde metoder trådte tydeligt frem og gav anledning til »oprør og rebellion«, som herremændene udtrykte det. Falster var nok det sted i hele Danmark, hvor krongodsauktionerne gav anledning til de voldsomste sammenstød.

To af de mest typiske repræsentanter for den nye herremandsklasse var brødrene Hans Bergenhausen og Christian Hincheldey. De købte henholdsvis Egensegård og Orupgård med tilhørende bøndergods. Bøndergodset var omfattende. Til Egensegård hørte således Egense by, Vålse, Vester og Øster Kippinge samt Alstrup.

Fynboen agent Johann Christopher von Westen købte Nørre Ladegård og omdøbte den til Westenberg. Desuden erhvervede han Hvededal til hvis bøndergods bl. a. Nørre Alslev hørte.

Kancelliråd Ole Jensen købte Skørringe, Hans Tersling og Peder Thestrup købte Hovedgård nr. 7, Stadager, og opførte her herregården Vennerslund. Kammerråd Christian Kehlet købte hovedgård nr. 6, der i skødet blev kaldt Stangerupgård. Gedsergård blev købt af Grev Gustav Holck-Winterfeldt og endelig købte en repræsentant for Prins Carl af Hessen Carlsfeldt og Korselitze. Den virkelige ejer af de to sidstnævnte godser var imidlertid den norskfødte cand. theol., senere våbenfabrikant, generalmajor Johan Frederik Classen; selv om han først fik skøde på dem i 1768.

Og hvordan gik det så med bøndernes drøm om at blive selvejere. På baggrund af de dårlige forhåndsbetingelser var det ikke så underligt, at kun fire landsbyer købte sig selv: Sønder Kirkeby, Virket, Ravnsø og Gundslevmagle. I oktober samme år erklærede bønderne i Gundslevmagle imidlertid, at de ikke kunne betale. Derfor blev kammerråd Kehlet, der havde kautioneret, ejer af byen.

Blev Alstrup-bønderne snydt

Men bønderne i Alstrup på Nordfalster havde også budt på sig selv, nemlig 40 rigsdaler pr. tønde hartkorn. Og i den tro, at deres bud var antaget, rejste de fornøjede hjem. Dagen efter erfarede de imidlertid til deres store, ubehagelige overraskelse, at Alstrup er solgt – ikke til dem selv, men derimod til Nykøbing-købmanden Hans Bergenhausen Hincheldey. Bønderne var vrede

og skuffede og klagede forbitret over afgørelsen, for det hed i reglerne for auktionen, at intet »efterbud« måtte antages. Det var med andre ord ikke tilladt at ændre på de bud, der var godtaget på auktionen.

Konflikten trækker i langdrag

Konflikten udvikler sig til en af de mest omfattende og mest typiske bonde-konflikter i Danmark i 1700-tallet.

Det var jo Alstrup-bymændenes forgæves forsøg på at købe deres egen jord, der satte fart i bonde-urolighederne i 1766. Og protesterne mod auktionen fortsatte, nok ikke helt uden virkning. I 1771 købte kongen nemlig byen af Hincheldey til 80 rdl. pr. td. hartkorn og overlod den til bønderne for de oprindeligt budte 40 rdl.

Stangerup gods købes til selv-eje 1786

Ved auktionen i 1766 var kammerråd Kehlet blevet ejer af den 6. hovedgård, der blev kaldt »Stangerup Gods«. Kehlet selv døde allerede i 1768, mens hans enke blev boende i Stubbekøbing til sin død i 1785. Hun boede i byen for der var nemlig ikke og blev aldrig oprettet en herregård på godset, som omfattede byerne Stangerup, Maglebrænde, Gundslevmagle, Gundslev, Sortsø, Skovby og Skerne.

Da nu enken døde besluttede arvingerne at afholde en offentlig auktion over godset den 20. maj 1786. Og trods mange betænkeligheder lykkedes det den lokale fremskridtsvenlige præst pastor Blicher, som selv var en dygtig landmand, at indgive dem mod til at blive selvejere. Bønderne henvender sig til købmand Ditlev Staal i Stubbekøbing og får ham til at være deres kautionist og repræsentant ved auktionen.

På selve auktionsdagen lykkedes det Staal – i skarp konkurrence med blandt andre en af Hincheldey-brødrene – at erhverve godset på bøndernes vegne for 76.000 rdl.

I blandt andet Gundslev er der opstillet en mindesten om selvejerkøbet og udskiftningen. Udskiftningen på Stangerup gods lod vente meget længe på sig – den kom først i 1806. Professor Begtrup skriver: »Bønderne på dette Selvejergods ere meget velhavende, men de ere ei udskiftede, en Følge af at de eie deres Gaarde i Sameie, og ere derved som ved flere Vedtægter bundne.«

Inddæmningsarbejder

Et af de tydeligste beviser for selvejer-bondens nye idérigdom og frie initiativ er de mange store inddæmningsarbejder, som sættes i gang i starten af 1800-tallet.

Den kongelige godsforvalter Faye, der i 1791 kom til at bestyre Vestenborg Gods, blev i et godt samarbejde med bønderne en banebryder for de nye tider. I den gamle sø ved resterne af Nykøbing Slot, nu kaldet Vestenborg Sø, blev der i 1796 gravet grøfter så den forvandlede til eng.

Da Faye så tilbage på sit arbejde på Falster skrev han bl. a.: »Jeg havde den glæde at se forarmede bønder hæve sig til velstand, moradser omskabte de til blomstrende enge og nøgne overdrev til frugtbart pløjeland...«

Bønderne i 1800-tallet

Stavnsbåndets ophævelse i 1788, selv-eje og hoveriets gradvise afløsning var sammen med en almindelig velstandsstigning medvirkende til at dæmpe bøndernes protester i 1800-tallet. Nogle taler lidt ondt om at de bliver købt til at holde deres mund, og at se, de nu selv bliver rige og flommefede undertrykkere af de dårligt stillede husmænd.

Ja, der er endog de, der i fulde alvor hævder, at stavnsbåndet i virkeligheden ikke er afskaffet den dag i dag. Det, der i dag stavnsbinder bønderne er kreditforeninger og banker, som binder bønderne på grund af store gældsposter, der skal betales tilbage. Andre siger, at nu er bondens »frigørelse« kommet, og så er der jo ingen grund til at protestere.

Allan E. Petersen

Landsbyfællesskabet i Rinkenæs

Af Troels Fink

Anmeldt af Torp Friis Møller

Gennem Historisk Samfund For Sønderjylland og med støtte fra Carlsbergfondet har tidligere dansk generalkonsul i Sydslesvig Troels Fink udgivet en bog under titlen: *Landsbyfællesskabet i Rinkenæs 1550-1769*.

Bogen, der er velskrevet og på 100 sider, omhandler en meget sen indførelse af det i hele landet så kendte landsbyfællesskab og dets senere afvikling. Troels Fink har hermed udført et meget omfattende og sobert stykke forskningsarbejde.

Landsbyen Rinkenæs ligger i et naturskønt område ned mod Flensborg fjord og omfatter et område på 1533 ha. i et meget kuperet terrain. Dette område blev først ryddet og gjort dyrkbart på et sent tidspunkt, og det er de specielle forhold, der her ved opstod, at Troels Fink har taget op til nærmere belysning. Om baggrunden for bogens tilblivelse skriver Troels Fink i sine forord til bogen følgende:

»Det er nu 50 år siden jeg første gang stødte på aftalen af 11. juli 1550 mellem hertug Hans den ældre og brødrene Frantz og Gregers Ahlefeldt (Søgaard) om rebning af Rinkenæs mark. Aftalen er trykt i dansk oversættelse ved N. Black Hansen. Det fremgik af denne aftale, at Rinkenæs mark indtil da havde ligget som gribsjord. Da jeg i 1941 udsendte afhandlingen - Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770 - var jeg så letsindig at bebude en lille afhandling om emnet gribsjord. Først nu har jeg fået stunder til at gøre alvor af denne plan, men programmet er blevet lidt udvidet. Emnet er ikke kun gribsjord, men nok så meget, hvorledes den kaotiske tilstand, som gribsjorden repræsenterede, blev afløst af det organiske landsbyfællesskab. Ved hjælp af udskiftningsakterne fra 1769 har det været muligt at kaste lys over landsbymarkens inddeling. Emnet blev derved udvidet til at omfatte landsbyfællesskabet i hele perioden fra 1550 til 1769. Der er også indbefattet en strid mellem præsten og menigheden i begyndelsen af 1730'erne. Denne strid belyser styrken i landsbyfællesskabets kollektive holdning over for den individuelle syndsbevidsthed, som den pietistiske præst krævede af menighedsmedlemmerne.«

Den almindelige indførelse af fællesskabet landet over fortæbes normalt i det dunkle, og tilbage bliver kun sandsynlige formodninger og mere eller mindre kvalificerede gætteri. Mens man i Jernalderen regner med, at landsbyerne endnu ikke var helt faste, men ofte flyttede inden for korte afstande, regner man med, at fra vikingetiden (800-1000) fik landsbyerne en fast og beständig placering.

Det må være fra denne tid, at landsbyfællesskabet i den mere organiserede form har taget sin begyndelse. Medvirkende har sikkert også været fremkomsten af hjulploven, der afløste krogen eller arden, og krævede så meget trækraft, at den enkelte bonde ikke kunne klare det selv.

Hertil kommer også indførelsen af offentlige jordskatter, der i begyndelsen har været baseret på skøn, idet almindelig bonite-ring af jorderne samt geometriske mål har været ukendte.

Den første inddeling har sandsynligvis været efter bol, der i begyndelsen har været meget store og senere har været genstand for flere delinger. Nogle mener, at ledingspligten til vikingetogene, hvor ejeren eller senere hans voksne sønner har været borte fra hjemmet i hele eller halve år, har krævet meget store bol, der ved hjælp af trælle og lign. har kunnet klare sig ved ejerens fravær, hvorimod de mindre bol ingen ledingspligt havde, og kun var forpligtet til at møde, når selve hjemstavn var truet. Ved vikingetogternes ophør og overgangen til kristendommen var det nødvendigt med mere regulerede forhold, idet man nu alene var henvist til at leve af jorddyrkningen.

Ved det efterhånden mere organiserede samfund må udviklingen være kommet ud fra bolsinddelingen ad to retninger repræ-

senterende bondens rettigheder (hans jordtilliggende) og pligter (hans skatter og afgifter).

Landsbyernes tilliggende blev nu ved indførelsen af fællesskabet inddelt på forskellig måde, det kunne være for eks. i settinge eller ottinger. I Sønderjylland brugtes mig bekendt mest ottinger. En otting forstås bedst, når man benævner den som en ideel anpart. I min hjemby Årslev, der er på ca. 600 ha., lød inddelingen på 30½ otting, hvilket vil sige, at en otting her stort set repræsenterer 20 ha. Tofterne ved gårdene var uden for fællesskabet og særskilt indhegnede. På overdrevet havde man fælles græsning efter nøje fastsatte regler, men skovene og bymarkerne var rebede. Uden om de enkelte bymarker havde man en fælles indhegning. For at alle kunne få stort set lige god jord var de enkelte agre eller åse ret smalle.

Udsnit af forligsdokumentet af 11. juni 1550 med den centrale oplysning om forholdene i Rinkenæs. Der står på plattysk: *Alsse nademe und dewile Rinknisse velt van olden jarenn unnde tho jderen tidenn gripeserde und nicht vormals tho repe gewesen unde dan van hochgemelten unseren gnedigen Hern unde Landesfürsten Hertzogen Johanssen to Sleswigh Holsten uth gnaden gmedichliken ingerumet und nachgegeuen dat Ringknisse velt nha lantrechte gerepet und gedelet werden moege, szo soll Hans Bennicksen vorut beholden syne beyde sermerken alsse Leracker unde Grumholm.* Fot. af dokumentet i RA, Hansborgarkivet.

Ud fra ottingeinddelingen fik hver gård nu sine agre målt med reb, og her målte man kun bredden. En gård på for eks. 4 otting fik dobbelt så bred ager som en gård på 2 otting o.s.v. En otting er således intet arealmål, og en otting fra den ene landsby kan ikke direkte sammenlignes med en otting fra en anden landsby.

På det skattemæssige område skete også ændringer. Valdemarerne indførte et nyt begreb, nemlig en mark guld, som kendes særlig fra Angel syd for grænsen. Erik Valdemarsson (1241-50) indførte atter et nyt nordeuropæisk begreb - nemlig plovskatten. Og det var det, der gav ham tilnavnet Plovpenning. En plov har heller intet med arealmål at gøre og er et rent skatte-teknisk begreb. Man indførte en skat pr. plov og hævdede og sænkede den efter behov. Hvert herred blev skønsmæssig ansat til et vist antal plove alt efter jordernes skønnede ydeevne (skyld). Dette antal plove blev så igen fordelt på de enkelte landsbyer, og her kan nævnes, at landsbyen Rinkenæs i 1712 var ansat til 49 plove. I de enkelte landsbyer var den enkelte gård så ansat i forhold til sit ottingetal. Senere blev plovskatten afløst i det øvrige Danmark, men i Slesvig blev det bibeholdt i århundreder. Her kan nævnes, at da slægtsgården i Aarslev, som min søn nu ejer, i 1856 blev frikøbt fra arvefæste, blev gården, der oprindeligt var to sammenlagte gårde på henholdsvis 2½ og 1¼ otting, stadig

betegnet som en 5/8 plovs gård og en 5/16 plovs gård. Mens man i dag betaler efter matrikulering og bonitering, måtte man i 1550 gå den modsatte vej i Rinkenæs. Her tildelte man jorden i forhold til de skatter og afgifter man havde betalt.

Andre steder i Sønderjylland begyndte man allerede udskiftning i 1500 tallets sidste halvdel, og her måtte man til at måle den enkelte gårds jorder efter geometriske begreber. I marsken brugtes arealmålet 1 Demat (ca. ½ ha.). Navnet stammer vist nok fra, hvad en mand kunne meje med en le på een dag.

I den østlige del af Sønderjylland brugte man i 1580 arealmålet Toftrode (ca. ⅓ ha.). Rundt om i hele landet blev der jo konstant indtaget ny jord til dyrkning, og normalt blev det som oftest ret hurtigt rebet, men der kan dog henvises til en masse retshandlinger mange steder fra. Dyrket jord, der ikke var rebet, betegnes ofte som kendeland og enkelte steder som slumpland.

Derudover brugtes en del andre benævnelser, som f. eks. ornum, stuf jord, enemærke (jenmark), gripsjord og fra Suserup på Sjælland kendes tokkejord.

Den ældst kendte form for urebet jord er ornum, og om denne hedder det i Jyske lov fra 1241: Er ornum i by, skal hun være af arrild og særmærket med stok og sten eller med grøft. Stufjord var oftest jord, der havde været købt eller solgt og meget ofte hørte det ind under kirken. Enemærker var individuelt ryddede

marker, der ved tingsvidne på een eller anden måde var opnået ejendomsret på, men denne var ofte usikker. Gripsjord var jord, som den enkelte alene eller oftest i fællesskab havde ryddet og taget ind, men som ikke faldt ind under begreberne otting eller mark guld. Ordet kommer af at kunne gribe. Navnet forekommer ikke meget i kilderne, men var dog ret almindelig og kendes fra stednavne som Gribskov i Nordsjælland, Gribsløkke ved Haderslev og Gribskær ved Gram. Kiv, splid og rettergang om disse gripsjorder kendes over hele landet, men det drejede sig oftest om begrænsede arealer, hvorimod det i Rinkenæs drejede sig om hele landsbyen.

Ud over ovennævnte indførelse og afvikling af fællesskabet i landsbyen Rinkenæs med en detaljeret fremstilling og henvisning til lignende forhold andre steder, omfatter bogen også problemstillingen bedrørende særmarker, andre fællesmarker og skovskifter såsom præstegård, kirke og skoler og desuden fremkomsten af en selvstændig husmands- og håndværkerstand, randbebyggelser, landsbyvedtægter og den indbyrdes byrdefordeling.

Alt i alt er bogen et vægtigt grundlag for forståelsen af datidens problemer. For historisk interesserede af disse specielle landboforhold, kan jeg hermed på det varmeste anbefale bogen.

Torp Friis Møller

Fra ældre tiders avl

Torp Friis Møller, Årslev – causerer i denne artikel om gamle talemåder, der knyttede sig til landet.

De redskaber og udtryk som vore oldeforældre brugte samt deres forhold til vind og vejr, er snart ved at gå i glemmebogen. Særlig den yngre generation forstår dårlig nok de gamle ord og benævnelser, som oldefar brugte.

Selvfølgelig vekslede udtrykkene fra egn til egn og endda somme tider fra sogn til sogn. I det følgende skal nævnes en del ting, jeg endnu husker og kommer i tanker om.

Når jeg skriver her i området, menes egnen vest for byen Åbenrå.

Ordene på den stedlige dialekt skrives i parentes så vidt muligt efter udtalens pålydende, idet der som bekendt ikke findes retskrivning på disse ord.

Ordet korn kaldes her på egnen for kvorn, mens det på Haderslev egnen kaldes for ko-on og på Als for kvan. Mens man stadig taler om sædemand og sædekorn, sagde man ikke i ældre tid: jeg sår korn, men i stedet æ sæer kvorn. Man brugte i reglen 4 kornsorter nemlig boghvede, rug, byg og havre, og vist nok først i 1800-tallet afløste hveden for alvor boghveden (tarre).

De gamle kendte ikke meget til de forskellige plantesygdomme og stod i hvert fald magtesløse over for både dem og skadedyr. Mens man i dag blander for eks. flere bygsorter sammen af hensyn til meldug, fandt man den gang på at blande byg og havre til blandsæd (mængkvorn). Så kunne den kornsort, der havde de bedste betingelser eller mindst modgang udvikle sig mest. Da jeg var ung, sagde en ældre mand til mig: Vil du have byg, så sår byg, og vil du have havre, så sår havre, men vil du have mest mulig korn, så skal du sår mængkvorn.

Under opvæksten tog man varsler af vejret: En kold maj giver et varmt logulv, – det vil sige meget at plejltærsk. Næ-r æ slåtvorn (slåttjørn) er som en skimlet hest, så er æ bygsæd ollerbedst, og hven æ row vil dri (rugen dræ-r) skal æ hve-e skri (hveden skride) og midsommers vand gør olting godt og er mere værd end mange læs hø. Mange af de gamle vejrvarsler var vel mere udslag af overtro, således kan nævnes, at de såkaldte julemærker, hvor hver af dagene mellem jul og nytår bestemte de kommende måneders vejrlig, nok henhører under overtro. Man sagde også om Kyndelmisse (2. februar), at man den dag skulle

lægge en tot hø ud på møddingen, og hvis den fløj væk, skulle man bare lade den flyve, men blev den liggende, skulle man samle den ind, for så fik man brug for den.

Ligeledes sagde man, at lige så mange dage lærken synger før kyndelmisse, lige så mange dage efter vil den tie. Ligeledes sagde man, at hvis vejret var hårdt på de 40 ridders dag (9. marts) ville det give hårdt vejr de næste 40 dage.

Min far tog gerne varsel af vejret første påskedag, idet han sagde: hvis sommeren skal blive god, skal det gerne dryppe fra træerne på påskemorgen. Under løvspring sagde man: Når ask kommer før eg, bli-r sommeren bleg, og når eg kommer før ask gi-r sommeren vask (bliver våd). Man tog også en masse varsler af det daglige vejr, her skal blot nævnes nogle.

Når solen går ned i en sæk (skyformationer) står den op i en bæk (regn). Fredagsvejr gi-r søndagsvejr. Når regnen begynder om formiddagen kl. 9½ bliver det dagsregn. Når himlen ligner en fåremaw gi-r det regn inden tre daw. En fynbo, jeg havde plads hos som ung, sagde det samme fra Fyn, da lød det blot: Når himlen ligner maven på et klippet får, bli-r det regn i hvordan fanden det så går. Mens jeg er ved Fyn, mødte jeg for en del år siden en gartner, der var fynbo. Vinteren havde lige begyndt, og han sagde til mig: Vi får nu hård vinter, for den er kommet til os fra syd, og hjemme på Fyn sagde man gerne: Når frosten kommer fra sønden, fryser tappen af tønden. Se nu til, en ting som kruspersille vil fryse væk over hele Euproa, derfor har jeg fyldt et helt drivhus op med kruspersille, for det bliver branddyrt til foråret. Han fik virkelig ret, og tjente en masse penge på sin disposition.

Ligeledes har mange stor tiltro til månen og måneskifterne. I en ustabil periode venter mange med længsel efter nymåne, men i gammel tid måtte skiftet ikke gerne ske på en mandag, for det blev en dårlig periode. I en regnfuld periode under såtiden længtes man gerne efter påskeøsten og det samme i en våd høstperiode, da kaldte man det herregårdsvejr.

Solopgangen betragtede man også nøje og havde mange bemærkninger til. Når vinden går nordenom i øst kommer en stabil periode som ovennævnte. Men går vinden søndenom i øst

bliver det dagsregn, for søndenvind og kvindesind ender altid med vand.

Man sagde også, at majkulde gjorde bondens lader fulde, og særlig hundredagene (23. juli-23. august) havde man stor respekt for. Her sagde man gerne, at når de gik våde ind, gik de tørre ud og omvendt, og desuden sagde man, at i hundredagene gjaldt ingen regler for vejret.

Da kunne dagen begynde gråt og blive godt eller begynde godt og ende gråt. Og hvis det regnede på syvsoverdagen (27. juni) fik man en ustabil periode på 7 uger. Hvis høsten var særlig træls, satte man sin lid til septembers spindelvævsvejr, også kaldet gammelkuensommeren.

Der kunne sikkert endnu nævnes mange flere vejrvarsler, men lad det være nok, og lad os vende tilbage til såningen.

Første gang korn i en mark kaldtes 1. kær (kjerre) og grønjordshavre kaldtes soerhavre. Ukrudt har man sikkert haft rigelig af i ældre tider, men det er nok begrænset, hvad men ved om det.

Jorden har givetvis været kalktrængende overalt, og derfor har kalktrangplanter som spergel og rødben m. m. været mere fremherskende. Da man begyndte at mergle, gav det straks en stor udbyttefremgang til trods for, at det meste af den mergel man brugte, har været meget mager. Rundt om på egnen findes en masse tidligere mergelgrave, og nyere tids prøver har vist, at den mergel, der her er udkørt, som regel kun havde et kalkindhold på 13-14%. Når man så ved, at normal agerjord helst skal indeholde omkring 7%, er der ikke meget til at forøge med. Kvik kaldte man for senegræs og agerkål og kiddike gik under fællesbetegnelsen kjirk. De blå kornblomster kaldtes for kvornblommer og de røde valmuer kaldte man mannekopper.

Da korndyrkningen blev mere intensiveret og man kun havde få muligheder for at bekæmpe ukrudt ved normal drift, begyndte man at anvende brakmarker, man tog en enkelt mark ud og rensede den ved at pløje den gentagne gange hele sommeren, og derefter i regelen at tilså den om efteråret med vintersæd. Min far anvendte halvbrak helt frem til 2. Verdenskrig, idet når der i juni måned var taget høslet af en to års græsmark, blev den straks pløjet og pløjet ialt tre gange, hvorefter der såedes hvede. Efter datids forhold gav det en god og ren hvedemark, og det hjalp også i den efterfølgende afgrøde. Hos os på den tunge jord, var det særlig tidslerne, der var en plage. Ganske vist blev de bekæmpet hvert år med et specielt indrettet tidseljern eller man kappede toppen af dem med spidsen af en le.

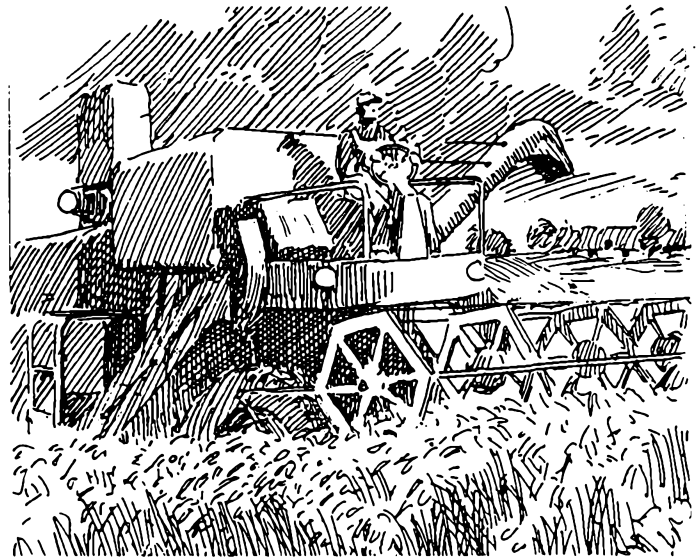
Som ung husker jeg, at på de lettere jorder var det særlig agerkålen, der dominerede, og om sommeren var her mange kornmarker gule som en citron. Nutidens sprøjtemidler har sat en effektiv bremse på de fleste ukrudsarter, mens andre arter, der er mere vanskelig at bekæmpe, faktisk er i fremgang.

Mejetærskerne er slemme til at sprede alle slags frøukrudt efter sig, og selv om agerkål er lette at sprøjte væk, har de mærkeligt nok bredt sig ind på de tunge jorder efter mekaniseringen begyndte, hvorimod tidslerne næsten er en saga blot. Og til trods for bedre materiel og mere trækraft i form af store traktorer og dertil effektive sprøjtemidler er det mit indtryk, at der i omegnens normale landbrug i dag forekommer mere kvik i markerne, end man havde før mekaniseringen begyndte.

Det er mit indtryk, at datidens meget tidlige og meget tynde skrællepløjning var særdeles effektiv for kvikbekæmpelsen.

Under høsten blev der i gamle dage sat meget mandskab ind, foruden en gårds egen mandskab havde man ofte een eller flere daglejere med koner. Først skulle leerne efterses, på en kort blok af træ havde man banket en jernkile i, her blev leen lagt på og med en ret stor håndhammer, blev klingens banket ud, så den næsten var så tynd som papir (harret), derefter blev den slebet, og nu havde man en le med et fantastisk godt bid, som det var en fornøjelse at slå med.

Hvis man ellers var påpasselig og en gang imellem gav den et par strøg af en medbragt stryge, kunne den holde sig skarp i lang tid. Nutidens maskinslebne leer er håbløse at slå med i for-

hold til ovennævnte, og helt galt er det også at nutidens karle slet ingen træning har. Hver mand slog sit skar, og forkarlen gik foran, og hver mand havde sin pige eller kone til at tage op, det vil sige lave neg og binde dem. Til det formål havde man en bestemt rive (krat), den var smal og havde fire lange og meget kraftige trætænder. Pigerne var særlig klædt på til dette arbejde med vide høstærmer og flagrehat. Og pigerne skulle kunne følge med, så de ikke var i vejen for den næste, ellers havde man indbyrdes bødereglere.

Burretidsler var almindelig på græsmarker, men sjældne i kornmarker, hvis en karl ikke fik en sådan tidsel fjernet fra kornet med leen, måtte han bøde til optageren, ofte i form af en hedeving (fastelavnsbolle), derfor kaldtes de ofte hedevingstidsler eller horsetidsler. Kunne karlen få den flettet ind i stråene, så pigen ikke opdagede det, gik bøden den anden vej. Blev en karl indhentet af den efterfølgende, skulle man give for eks. en flaske brændevin. Var strået for kort, måtte der laves bånd, som kræver en bestemt indlært teknik, i særlige tilfælde, hvor kornet var helt ekstremt kort, medbragte man bånd af rughalm.

At gå med disse rughalm-bånd var normalt børnenes bestilling, og de gav dem så til opbinderen. Når der var lejesæd og kornet lå i alle retninger, sagde man, at det var sløse, og så måtte det tages med næbbet af leen. Derimod var kornet meget stift og stridt, sagde man, at det var stichel.

Når man var færdig med at slå korn (opslået), plejede karlene at liste sig ind i kålgården, her strøg de leerne under størst muligt spetakel, og satte leerne foran kålene, og hvis husmoderen ikke omgående kom med en skænk, truede de med at hugge kålhovederne af.

Når en mark var slået, blev kornet sat i hog (skokket). En normal skok var på 6 neg, men man havde ofte dobbeltskokke på 12 neg. 60 neg var en trave, og var kornet godt, skulle der gerne tærskes 1 tønde korn (100 kg) af en trave. En række med skokker kaldtes for en avn.

Visse steder holdt man også et lille opslawshøtte. Når man var færdig med at slå korn, gav det så kaffe og et par snapse. Under selve høstarbejdet skulle der altid være tid til et lille mellemmåltid (mendmel). I ældre tid havde man også altid ekstra øl og brændevin med. Øllet i en leje, et lille rundt anker med en strikke i til at bære på ryggen. Brændevinen havde man i en lille brun stentøjs krukke (skæggemand), den havde forkarlen ofte slæbt med ved det ene ben, når han slog med le.

Madkassen (mendmelskassen) var som regel oval langlig ofte malet grøn og af træ, og da den ved lukning gav et lille smæk, kaldtes den også ofte for æ knæpkassen. Flere steder brugte man også madkurve af flettet rughalm-bånd, de var syet i spiral og holdt sammen med flækkede pinde af hassel. Disse blev lavet om vinteren af gamle og invalide folk, der derved tjente en lille skilling. Og når man spiste, gik øllejen og den brune skægge-

mand fra mund til mund.

Når kornet var vejret, skulle det køres hjem, men i våde år kunne det give meget ekstra arbejde med at rejse neg og skokke det om, og ofte spirede det i skokkene. Det første, man kørte hjem var i reglen rug, som man tærksede noget af med plejl til nyt brødkorn og endvidere tog halm af til tag.

Ved hjemkørslen skrabte man alle de vogne sammen på gården, man havde, særlig hvor man havde ekstra møgvogne, blev disse udstyret med større side fjelle, de såkaldte (høsthaver), og i den nyere tid lagde også en ekstra ramme på vognen (lad), det var samlet af fire svære brædder og gjorde vognen bredere, så man kunne læsse et større læs. Man havde også et læsetræ (lastræ) med, og det slæbte bag efter vognen mens man læssede, når så læsset var færdigt, blev lastræet stukket op og gjort fast med reb foran bag en fortykkelse, der kaldtes hovedet, og bagtil blev der slået reb over og strammet til ved hjælp af to trætrisser (taljer). I reglen var det forkarlen, der stak negene op på vognen med en fork (førkede) og pigen eller andenkarlen, der læssede (ladede).

Kunne forkarlen ved stramningen stramme så meget, at trisserne nåede sammen, kostede det laderen en flaske brændevin, og den karl, der væltede med et læs, skulle ved høstgildet danse den første dans med kokkepigen eller betale anden bøde. Når forkarlen fik forken så fast i et neg, at laderen kunne snuppe den, kostede det også en flaske brændevin. Det sidste neg kaldtes æ fok, og man måtte i reglen sørge for, at det sidste læs blev meget lille. Fokkeneget blev udstyret med skjorte, bukser og hat og hed så æ fissemand. Nu blev børn og ungdom læsset på vognen og under skral og sang kørte man byen rundt, mens man råbte fok-fok-hurra. Imens bemærkede man sig, hvem det så ud til at blive sidst færdig, og her satte man til sidst fissemanden af inden for ledhullet (æ lejgaf). Denne skik var meget almindelig på alle gårde før 1. Verdenskrig, men aftog så og holdt sig dog stadig enkelte steder frem til 2. Verdenskrig.

Hjemme på gårdene blev kornet læsset af i et såkaldt korn-gulv, det første lag kaldtes æ stejl, her skulle negene stå med rodenderne ret stejlt ned af hensyn til musene, desuden blev visse steder lagt regnfang, en meget stærk duftende plante, langs murene, den mente man heller ikke musene kunne lide. Når korngulvet var fyldt kom turen til lofterne over staldene, de kaldtes for æ hild og kunne benævnes som byghild eller havrehild. Desuden lagde man ofte stænger over lo eller vognport (slyer) og dette kaldtes æ hjold. Kunne hele afgrøden ikke være inden for, måtte man til at sætte i hæs (hejse).

Så skulle markerne rives, og i ældre tid brugtes en meget stor håndtrukken rive, der kaldtes hungerriven, fordi man meget ofte måtte rive flere timer med den før man fik sin morgenmad (dawre). Det man fik revet sammen havde forskellig betegnelse her på egnen, mod øst kaldte man det for rivning, mens man lidt længere mod vest kaldte det for ragning. Før 1. Verdenskrig var det almindeligt, at fattigfolk gik og sankede aks til sidst.

Når høsten var afsluttet, holdtes der høstgilde (høsthøtte). Her deltog alle med familie, der havde deltaget i høsten. Man samledes om aftenen til høstspisning, der fortsattes med sang og nogle fortalte historier fra tidligere tiders høst, man fik kaffe

og kaffepuncher eller andre puncher og nu blev mange af høstens bommerter og bøder afgjort.

I slutningen af 1700-tallet havde man i Løjt en degn – Hans Mikkel, foruden degn og skolelærer var han også meget kendt som visemager og under udstykningen var han også landmåler. Blandt de gamle udstykningssager fra 1780'erne på Aarslevgaard findes også kort og beregninger over jorden af Hans Mikkel. I et digt, som han kalder Jens Kluses Høstehøjtid, nævnes blandt andet nogle af høstens forseelser: Vor avlskarl Thorkild slog sit leskaft i stykker. Ann Lisbeth, vor pige, brød et rivebul. Thorkild glemte sin stryg hjem. Claus glemte æ lastræ og vor far vælt en tom vogn (voun) hjem i æ gård. Alle syndere måtte rejse sig og blev pådømt den straf, at de stående skulle tømme et stort glas brændevin. Ofte sluttedes med dans, der varede til den lyse morgen, hvor pigerne måtte begynde malkningen.

Den nuværende ældre generation kan ikke huske høsten med le i almindelighed, men de kan sikkert ikke genkende til mange af de skrevede ting, og selv om selvbinderen afløste leen, var det mest almindeligt, at man høstede for på de fleste kornmarker, det vil sige slog det yderste omgang med le og bandt det op og det gjorde man mange steder helt frem til 2. Verdenskrig.

Mange ældre vil sikkert synes, at fortidens høststemning og poesi er borte med nutidens høstmaskiner, men den yngre generation kender ikke andet, og for dem har høsten af i dag sikkert også sin charme, som de en gang i fremtiden vil se tilbage til og mindes.

Som afslutning på dette tilbageblik om kornavlens og dens skikke i vor hjemstavns kan det være på sin plads at fremhæve de kendte verselinjer af Jeppe Aakjær:

Hvor er det længe siden,
men end det gemmes i mit sind,
hvordan i barndomstiden,
den kære rug kom ind,
hvordan dens kærnetunge top
ved moders svage kræfter
blev lagt i lugen op.

Torp Friis Møller

Slægtsgårdsarkivets priser

Folketællingsundersøgelse	kr. 60
Slægtsgårdsdiplom	kr. 150
Undersøgelse til diplom - efter aftale . . .	vejl. kr. 400
Gårdhistorisk undersøgelse - efter aftale . . .	kr. 6000

Jens og Anna Jensens fond...

udlåner penge til unge landmænds etablering, også ved generationsskifte. Årlige ydelser uden kurstab for tiden 12 procent, hvoraf 9 procent er rente. Henvendelse til:

**Gårdejer Carl Martin Christensen, Badstrupvej 39, Badstrup, 5485 Skamby
Telefon 09 85 11 74**

Henvendelse til fonden skal være indsendt senest 1/6 eller 1/12 hvert år.

Velkommen til nye medlemmer:

Godsejer, hofjægermester
C. H. Castenschiold
»Borreby«
Borrebyvej 47
4230 Skælskør

Godsejer
Niels Fonnesbech-Wulff
Vesterbygaard
Vesterbygårdsvej 20
4490 Jerslev

Gårdejere
Gerda og Frede Olsen
Stenpilgaard
Søsum Bygade 18
3670 Veksø Sj.

Gårdejere
Karen og Peter Hviid
Brødrsminde
Lufthavnsvej 99
Beldringe
5270 Odense N

Per Søgaard
Bodevej 14
Bode
8950 Ørsted

Karen og Peter Johnsen
Binderupvej 17
Binderup
9240 Nibe

Inge og Michael Munthe Fog
Skansevej 15
Reersø
4281 Gørlev

Gårdejere
Rie og Helge Hansen
Gambakkegård
Gambakkevej 1
Nr. Tvede
4731 Brandelev

Gårdejere
Gunhild og Ole Hedelund Andersen
Knudstrupvej 14
Løve
4270 Høng

Korup Lokalkiv
Korup Skole
Præstevej 2
5220 Odense SØ

Gårdejer
Søren Revsgård
Vium Mølle
7870 Roslev

Flykaptajn
Kræn J. V. Hjortlund
»Vanggaard«
Vanggaardsvej 25
Stenum
9700 Brønderslev

Gårdejere
Else-Marie og Tage Jeppesen
Svanholmgaard
Hagendrupvej 30
4593 Eskebjerg

Gårdejere
Bodil og Lars Pedersen
Elledevej 43
Ellede
4400 Kalundborg

Gårdejere
Inge og Uffe Sørensen
Michaelsminde
Søvejen 4
4490 Jerslev Sj.

Gårdejer
Henning Danielsen
Lillemøllevej 7
Levring
8620 Kjellerup

Gårdejer
Jørgen Helms
Skæring Munkegård
Hjortshøjvej 36
8250 Egå

Gårdejere
Rigmor og Christian Nygaard
»Nygaard«
Pilegårdsvej 8
Hygum
7620 Lemvig

Gårdejere Anny og Frode Bentsen
På Højen 5
Vejlby
4534 Hørve

Gårdejere Kamilla og Tage Larsen
»Bettysminde«
Lundermarken 2
Sandby
4520 Svinninge

Gårdejere Else og Vagn Hjuler
Stærbækvej 6
Købingsmark
6430 Nordborg

Gårdejer Anders Laustsen
Løgumklostervej 23
6261 Bredebro

Gårdejere Erika og Jens Carl Trolborg
Trolborg
Engbjergvej 2
Engbjerg
7620 Lemvig

Jacob Boelsmand
Søndergade 29
Vivild
8961 Allingåbro

Chr. Lund
Ågade 44
8600 Kjellerup

Gårdejer Karl Simensen
Simstedgårdsvej 10
Barmer
9240 Nibe

Kirsten og Poul Kofoed Pind
Bonderødvej 20
Bonderød
4640 Fakse

Proprietær H. Juul Larsen
»Kildegaard«
Hobyvej 29
4520 Svinninge

Doris og Henrik Lassen
Østkystvejen 6
Fynshav
6440 Augustenborg

Gårdejer Paul Henrik Hansen
Tøndervej 31
Alslev
6230 Rødokro

Gårdejere Jenny og Charles Klitgaard
Møllevej 11
7741 Frøstrup

Gårdejere Dagmar og Peter Falborg Nielsen
Bonken
Bonkenvej 115
9493 Saltum

Inger-Dorte Kastberg Høy-Hansen
Skinfaxevej 12
8800 Viborg

Gårdejer Knud Nørgaard
»Aalestrupgaard«
Holtevej 10
Serritslev
9700 Brønderslev

Gårdejer Brent Christensen
»Hopballe Mølle«
7300 Jelling

Damptærskværket

Forfatteren og folkemindesamleren Thorkild Gravlund var skeptisk overfor det nye, når det ødelagde arbejdsglæden.

I historien om damptærskværket beskriver han også det positive ved udviklingen.

I Landsbyskildringer tales smukke Ord om »Plejens taktfaste Slag«. Disse dybe, fjerne Dump mod Halmlaget paa Lergulvet inde i den gamle Gaard gav en til det stillestaaende Landsbybillede svarende Bevægelse, som digteriske Sjæle forstaar at vurdere. Men Pundtærskeren er dog ikke blandt Skikkelserne i Fortids Bondeliv, den vi ønsker tilbage. Hans Dont var ensformig tung, og hans Kaar var yderst ringe. Værst synes mig, at han gerne maatte savne det, der var gamle Dages Lykke: Arbejdsglæden.

Han havde, som han tit sagde det selv, »givet sig til det værste«. – Ja, til »at slæve«, ase, trælle, arbejde uden den Jubel, der præger Høstfolkene. De var mange, de havde Sol og Luft og Lyst og Spænding. Alt det savnede Pundtærskeren.

Høst såvel som Tærskning er noget andet nu. Og den raslende Selvbinder kan mere end hamle op med den mejende Flok. Men i eet staar den tilbage. Det maa dog være underligt at skulle høste alene! Det ser mig saa tungsindigt ud.

Aldrig kendte man gladere Mennesker end Høstfolk paa en sjællandsk Mark – muntre Karle og rankere Piger.... Hvis de Piger vidste, hvor godt det klær dem at følge Mejeredet og favne Kornet ..... hvis de vidste, hvor hele den gyngende, bøjende, rankende Drift hen over Ageren falder naturlig og skøn – ja, om de anede, hvor kønne de er, naar de binder, saa fik vi ingen Selvbinder, siger jeg!

Det blaamalede Mejeret hænger oppe under Taget et sted. Og Pigerne de er Stuepiger – og det skæmmer dem.

Ja, at Høsten har tabt Festlighed og tilsat noget i sin Karakter de senere Aar, det kan vist ikke nægtes.

Men hvad der for Alvor har præget vor Færd, det bliver i vort Bo, selv naar Skikkene ændres.

Høstens glade Tid blandt blanke smidige Neg, der lige som gjorde alle Folk unge, faar vi nu først Stunder til at tænke paa, naar det hele er mejet og bundet og sat i Stakkehjælm, inden man ved rigtig af det.

Saa spørger vi, hvor den Tid blev af, der løb saa brat? Ja, vel savnes der noget!

Sæden er i Hus. Og saa skulde vi have »tosked« den. Det kan ske på forskellig Maade. Men det var al Tid baade med Plejl som med Hestekraft et øde og glædeløst Arbejde.

Høstens Højtid var forbi. Solen brændte ikke mere, og Pigerne lo ikke mere, og Træflasken klukkede ikke mere bag Halvtraven. Indelukket stod man i Røg og Damp i Tærskeloen og puttede i Maskinen. Trevent gik Hestene deres underlige Rundgang udenfor. Og jeg kan ikke synes underligt om, at Pigerne vil skubbe sig fra at være med. For det Arbejde klær ikke – og skønt de maaske ikke netop er fæstede for Stadsens Skyld, tager de lidt Hensyn til den.

Naa, og saa kommer Damptærskværket endelig. Nu har man sagt nej til det saa længe, hedder det sig. Vi prøver det i Aar!

»Skal I have Damperen i denne Uge?« – »Vi skal have den i Overmorgen!« lyder det mellem gaardene.

Den store Dag oprinder. Tærskværket ruller ind i Stakhaven.

Resten kender vi. Stemningen er som på en af de store gammelaldags Høstdage.

Mandskab er der nok af. Der er baade Maskinens faste Folk og vore egne Folk og Nabogaardens. For vi hjælpes nemlig ad. Alle Sejl er oppe.

Ja, virkeligt, vi er inde i noget, der har Lighed med Fællesskabets Tid, da Hornet tuede, naar Byen skulle samles. Der er et Liv, en glans af Fællesarbejds Lyst over Damptærskværkets Folk. Der er ogsaa Sod og Sved – men det synes dog ikke, at man har »givet sig til værste!«

Lad os prise »Damperen«. Den giver uden tvivl noget af vor egen Høstdagsfest tilbage, som Selvbinderen tog fra os.

Derfor var Selvbinderen nødt til at lade sig følge af Dampmaskinen.

Thorkild Gravlund